

XI Ogólnopolskie Sympozjum Sekcji Odonatologicznej PTE – Dubiecko 19–22.06.2014 r.

11th National Symposium of the Odonatological Section of Polish
Entomological Society – Dubiecko, June 19–22, 2014

Ewa MIŁACZEWSKA

ul. Cichociemnych 3/13, 03-984 Warszawa; e-mail: ewa.milaczewska@gmail.com

Abstract. The author reports the symposium, which took place in June 2014 in Dubiecko, in the Carpathian Foreland (south-eastern Poland). Symposium consisted of a scientific session, during which presented several speeches were presented, as well as a field session. Field trips were primarily aimed at recognizing the habitats of the representative of alpine biome – *Cordulegaster bidentata*. We also visited typical of the River San valley water bodies in the gravel pit, where we had a chance to observe *Orthetrum albistylum* and *Crocothemis erythraea* among others.

Key Words: Dragonflies, Odonata, symposium, Poland, Dubiecko, Carpathian Foreland, *Cordulegaster bidentata*.

Wstęp

W 2014 r. spotkaliśmy się w dniach 19–22 czerwca w Dubiecku na Przedgórzu Karpackim, na granicy między Pogórzem Dynowskim a Pogórzem Przemyskim. Zakwaterowani zostaliśmy w malowniczo położonej miejscowości Wybrzeże koło Dubiecka, w ośrodku Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży „Nadzieja”, gdzie odbywaliśmy spotkania konferencyjne i korzystaliśmy z całodziennego wyżywienia. Ośrodek leży tuż nad Sanem, w pobliżu kompleksu leśnego, w rozbudowanych obiektach podworskich. Większość z nas przyjechała już w czwartek 19 czerwca. Mieliśmy więc czas na poznanie nowych uczestników, przede wszystkim młodzieży z Uniwersytetu Łódzkiego, przywiezionej przez naszego Prezesa Grzegorza TOŃCZYKA, który potrafi zaszcześcić im prawdziwą przyrodniczą pasję i część jego podopiecznych zostaje z nami na długo.

Dzień pierwszy

O godzinie 9⁰⁰ spotykamy się w sali konferencyjnej. Obrady otworzył Bogusław DARAŻ, organizator tegorocznego sympozjum. Zaprezentował poster „Występowanie ważek z rodziny gadziogłówkowatych (Gomphidae) na miejskim odcinku rzeki Wisłok w Rzeszowie”, który przygotował uczeń IV Liceum Ogólnokształcącego im. M. Kopernika w Rzeszowie Bartłomiej DROGŃ w ramach olimpiady biologicznej. Praca znalazła się w Ogólnopolskim Finale projektów Polskiej Eliminacji Konkursu Prac Młodych Naukowców Unii Europejskiej pośród 20 najlepszych prac.

I sesja referatowa – prowadzący Bogusław DARAŻ

1. Maciej GÓRKA, Grzegorz HORABIK – „Relacja z badań na Równi pod Śnieżką” – Maciej GÓRKA zaznajomił nas z wynikami obserwacji prowadzonych w lipcu i sierpniu 2013 r. Jest to obecnie jedyne znane w Polsce stanowisko *Aeshna caerulea* (STRÖM), występującej tu nieprzerwanie od ostatniego zlodowacenia. Obserwowano przedstawicieli tego gatunku leniwie latające nad torfowiskami. Samce nie patrolowały konkretnych obszarów lecz poruszały się chaotycznie. Siadały na jasnych, suchych konarach kosodrzewiny i oświetlonych kamieniach. W trakcie dyskusji doszliśmy do wniosku, że w chłodnym klimacie Równi starały się korzystać również ze światła słonecznego odbitego przez jasne tło. Oprócz *A. caerulea* obserwowano też: *Pyrrhosoma nymphula* (SULZ.), *Aeshna juncea* (L.), *Somatochlora alpestris* (SÉL.), *Leucorrhinia dubia* (VANDER L.), *L. albifrons* (BURM.) i *Sympetrum danae* (SULZ.).
2. Kamil HUPAŁO – „Ważki siedlisk wysokogórskich” – na wstępie omówiona została charakterystyka górskich ekosystemów wodnych. Typowymi siedliskami są w górach strumienie glacialne oraz stawy i jeziora polodowcowe o niskiej temperaturze wody. Najlepszym środowiskiem życia ważek w górach są jednak torfowiska. Cykl życia w warunkach górskich przebiega wolniej, a imagines występują krócej. Ponadto są one mniejsze niż na nizinach, a ich ciała dla lepszej absorpcji ciepła są ciemniejsze. Najwyżej odnotowaną ważkę — *Pantala flavescens* (FABR.) – obserwowano na wysokości 6 200 m n.p.m.
3. Grzegorz WIERZBIENIEC – „Fauna ważek drobnych zbiorników wodnych na terenie rezerwatu biosfery Jezioro Łuknajno” – referat został wzbogacony o pokaz zdjęć wykonanych przez Joannę SIEKIERZYŃSKĄ oraz wykresy dotyczące liczb gatunków na poszczególnych zbiornikach.
4. Wacław MICHAŁCZUK – „Nowe dane o występowaniu rzadkich gatunków ważek na Zamojszczyźnie” – referat dotyczył nowoodkrytych w latach 2010-2014 stanowisk: *Coenagrion ornatum* (SÉL.), *C. armatum* (CHARP.), *Nehalennia speciosa* (CHARP.) i *Somatochlora arctica* (ZETT.). Autor poinformował, że stanowisko *C. ornatum* w Średnim Dużym w dolinie rzeczki Rakówki należy uznać za wymarłe wskutek melioracji. Odkryto natomiast 10 nowych stanowisk tej ważki. Jeśli chodzi o *N. speciosa*, odkryto 5 nowych stanowisk. Stwierdzono również 7 nowych stanowisk *S. arctica*. *C. armatum* zaobserwowano na 4 nowych stanowiskach w dolinie Wieprza i Szyszły, natomiast za wymarłą uznano populację w Guciowie w dolinie Wieprza.

II sesja referatowa – prowadzący Rafał BERNARD

5. Wacław MICHAŁCZUK – „Ostoje ważek w Polsce – kryteria, zakres danych i zaczynamy” – autor omówił wymagane kryteria dotyczące ostoi w skali globalnej, europejskiej i krajowej. Istnieje mało opracowań dotyczących takich kryteriów dla ważek. Potrzebne jest do tego oszacowanie globalnej populacji, a możliwe jest to tylko dla gatunków o małym zasięgu występowania. Jedyne endemit europejski występujący w Polsce to *Cordulegaster bidentata* (SÉL.), przedstawiciel biomu alpejskiego.
6. Piotr MIKOŁAJCZUK – „Występowanie *Nehalennia speciosa* na stanowiskach nietorfowiskowych”. Autor przedstawił zaskakujące w świetle danych literaturowych, nowe stanowisko *N. speciosa* w stosunkowo świeżym wyrobisku surowców mineralnych.

Typowymi środowiskami dla tego gatunku są jeziora dystroficzne o podtopionym okraju i płytko zalane torfowiska bez lustra wody porośnięte turzycą nitkowatą. *N. speciosa* spotyka się również na stanowiskach wtórnych takich jak torfianki. Rzadziej na glinianie (śląskie dane SAWKIEWICZA i ŻAKA), w zapadliskach powstałych na terenach kopalnianych na Śląsku, stawach rybnych oraz żwirowniach. Prelegent przedstawił też, popartą tegorocznymi obserwacjami, koncepcję migracji tych zwykle mało ruchliwych ważek na miejsca odległe o kilka-kilkanaście kilometrów od stanowiska z silną populacją. Ważki wieczorem czynnym lotem wznoszą się na pobliskie drzewa, skąd lecą dalej najprawdopodobniej wykorzystując wiatr.

7. Wacław MICHALCZUK – „Monitoring południowych ważek w północnej Polsce – relacja z wyjazdów” – prelegent, aby pomóc Alicji MISZCIE w zbieraniu danych z północnej Polski, skąd napływało dotąd niewiele danych – wytypował na podstawie zdjęć satelitarnych charakterystyczne dla gatunków południowych miejsca i udostępnił na forum entomologicznym mapę z ich lokalizacją. Dodatkowo ogłosił konkurs na najbardziej północne stanowisko ważki południowej. Sam przebadł szereg wytypowanych punktów od Gdyni po Łębork i w okolicach Elbląga. Przyniosło to wiele danych o: *Aeshna affinis* VANDER L., *Orthetrum albistylum* (SÉL.), *O. brunneum* (FONSC.), *Crocothemis erythraea* (BRULLÉ) i *Sympetrum fonscolombii* (SÉL.).
8. Alicja MISZTA – „Monitoring ważek południowych w Polsce – analiza zebranych danych i wytyczne na następne lata” – autorka i jednocześnie koordynatorka badań prowadzonych przez wielu obserwatorów, przedstawiła na mapach i wykresach wyniki dotychczasowych badań. Zobaczyliśmy nie tylko, jak zmienia się maksymalny zasięg występowania poszczególnych gatunków, ale też jak wygląda ilość obserwacji w poszczególnych latach. W dyskusji stwierdzono, że badania należy kontynuować przez kolejne lata, zwiększając ilość obserwatorów i dokooptowując kogoś do pomocy w opracowywaniu danych.
9. Paweł BUCZYŃSKI – „Dziesięciolecie Odonatrix” (2004–2014)” – to już dziesiąty rok wydawania naszego pisma, dotąd ukazało się 19 numerów, a dwudziesty jest w druku. Wydano także 2 suplementy. Na łamach „Odonatrix” publikowało dotąd 78 autorów. Od kilku lat pismo drukowane jest w Wydawnictwie Mantis w Olsztynie, dzięki uprzejmości jego właściciela – Andrzeja JADWISZCZAKA, jednak przynosząc cały czas straty. Mimo niskiej ceny pisma, na prenumeratę zdecydowało się tylko około 20 osób. Najwyższy czas, żeby to zmienić, stąd prośba o zachęcanie do prenumeraty większej ilości osób.
10. Rafał BERNARD – „Monografia ważek Polski – prezentacja wstępnych założeń” – przewidywany termin ukazania się monografii to rok 2019, w 10 rocznicę wydania „Atlasu rozmieszczenia ważek (Odonata) w Polsce”. Do monografii zbierane będą dalsze wyniki obserwacji i tak, jak w przypadku Atlasu wykazany zostanie spis autorów danych. Praca ta zawierać będzie część ogólną, poświęconą biologii, środowiskom życia ważek i szczegółową, dotyczącą wszystkich występujących w Polsce gatunków. Monografia opracowana zostanie pod redakcją merytoryczną: Rafała BERNARDA, Pawła BUCZYŃSKIEGO i Grzegorza TONCZYKA. Redakcją techniczną zajmie się Bogusław DARAŻ. Monografia będzie miała również wersję anglojęzyczną, będzie miała kilku recenzentów, w tym przynajmniej jednego zagranicznego.

III sesja referatowa – prowadzący Paweł BUCZYŃSKI

11. Kamil HUPAŁO – „Porównanie stopnia infekcji gregarynami u dwóch gatunków z rodzaju *Calopteryx*” – gregaryny są to pasożyty powszechne wśród bezkręgowców. Ich oocyty znajdują się na roślinach szuwarowych, skąd dostają się na odnóża i do przewodów pokarmowych much. Następnie muchy zjadane są przez ważki. Gregaryny rozwijają się na nabłonku ich przewodu pokarmowego powodując jego przerwanie, co prowadzi do śmierci gospodarza. W ten sposób pasożyty dostają się z powrotem do wody i cykl się zamyka. Autor badał zakażenie gregarynami na dwóch rzekach: Pilicy i Słomiance w województwie łódzkim. Omówił proporcje w zakażeniu na obu rzekach zależne od gatunku i od płci.
12. Olga ANTczAK – „Fitotelmy i inne ekstremalne siedliska rozwoju ważek” – prelegentka omówiła przykłady różnych ekstremalnych środowisk rozwoju larw ważek. Są to norki, maty opadłych liści paproci, zbiorniki okresowo wysychające, fitotelmy – czyli zagłębienia w roślinach wypełnione wodą, takie jak u Bromeliaceae, w łodygach bambusa czy łupinach nasion. Ponadto larwy ważek rozwijają się w dziuplach drzew, na mokrych skałach wodospadów a także przy źródłach termalnych.
13. Maria J. GOŁĄB – „Efektywność kojarzeń pałatki pospolitej *Lestes sponsa* z północy, centrum i południowego skraju zasięgu” – autorka obserwowała zachowania rozrodcze pałatek z Prowansji, Polski i Szwecji. Pałatki z Francji i Polski zachowywały się dość podobnie, natomiast pałatki ze Szwecji znacznie chętniej przystępowały do rozrodu. Składane przez nie jaja były większe, zawierały znacznie więcej substancji odżywczych, aby larwy mogły lepiej wykorzystać okres krótkiego lata.
14. Szymon ŚNIEGULA – „Potencjał ewolucyjny pałatki pospolitej *Lestes sponsa* z północy, centrum i południowego skraju zasięgu” – potencjał ten określa się miarą zmienności i tempem wzrostu larw. Do badań wzięto *Lestes sponsa* (HANSEM.), ze względu na małą śmiertelność w warunkach laboratoryjnych. Eksperyment prowadzono w trzech szafach klimatycznych, w których hodowla prowadzona była w odpowiednich dla danych stref klimatycznych temperaturach i długości dnia. Obserwowano tempo wzrostu larw. Larwy ze Szwecji wykazywały największe tempo wzrostu, larwy z Polski i Francji rozwijały się w podobnym tempie. Badano również zmienność cech odziedziczalnych i nieodziedziczalnych. Okazało się, że ważki z południa wykazują więcej cech uwarunkowanych genetycznie, natomiast ważki ze Szwecji mają ich znacznie mniej.

IV sesja referatowa — prowadzący Grzegorz Tończyk

15. Bogusława JANKOWSKA – „Panny i smoki – diaporama” – tradycyjnie już Bogusia pokazała nam swoje piękne zdjęcia z doskonale dobranym podkładem muzycznym. Tym razem były to panny – damselflies i smoki – dragonflies.
16. Maciej GÓRKA – „Wakacje z ważkami – Słowenia” – prelegent pokazał nam zdjęcia z Wakacji w Słowenii, oglądaliśmy krajobrazy, ludzi i zabytki oraz obserwowane tam ważki, z których najbardziej interesujący był *Cordulegaster heros* (THEISCH.), ważka u nas niespotykana.
17. Edyta BUCZYŃSKA – „Co łączy, a co różni chruściki (Trichoptera) i ważki (Odonata) – czyli co wiemy o bliskich sąsiadach naszych ulubieńców” – ważki pojawiły się już

w późnym karbonie, około 310 mln lat temu – chruściki natomiast dużo później, na przełomie środkowego i późnego triasu, około 234 mln lat temu. W odróżnieniu od ważek przechodzą one przeobrażenie zupełne. Tak jak u ważek larwy związane są z wodą, a imagines prowadzą życie lądowe. Larwy chruścików, początkowo tylko drapieżne, jak larwy ważek, żyły w tropikalnych strumieniach, ale już w kredzie trafiły do wód stojących i zaczęły tworzyć domki, a niektóre przeszły na roślinożerność. Domki chruścików mają różną budowę i zbudowane są z różnego materiału (martwych części roślin, piasku, muszelek itp.). Istnieją też chruściki rozwijające się w jamkach i budujące sieci łowne, niektóre chruściki budują domki nadrzeczne.

18. Rafał BERNARD, Bogusław DARAŻ – „Wielki rów Lukusashi – wyprawa odonatologiczna do centralnej Zambii” – Rafał Bernard opowiedział o wyprawie, która miała miejsce w grudniu 2013 roku. Celem były ważki żyjące w rowie Lukusashi, miejscem zakwaterowania polska misja katolicka w Chingombe. Podczas tej eskapady obaj nasi Koledzy doszli do wniosku, że Afryka to nie kontynent słoni i lwów – Afryka to przede wszystkim kraina owadów. Widzieli wspaniałe, niezwykle barwne ważki i obserwowali ich zwyczaje. Sposób, w jaki Rafał BERNARD prowadził prelekcję to było prawdziwe teatrum – zdołał nas całkowicie zrelaksować po całym dniu obrad.

Dzień drugi

Zaraz po śniadaniu wyruszyliśmy w teren, odwiedziliśmy trzy stanowiska na Pogórzu Dynowskim. Pierwsze z nich to potok w głęboko wciętej dolinie koło wsi Jabłonica Ruska. Jest to sprawdzone wcześniej przez Bogusława DARAŻA stanowisko *Cordulegaster bidentata*. Pogoda jest nienadzwyczajna i nie spodziewaliśmy się spotkać imagines, za to idąc w górę potoku natknęliśmy się na kilka larw i wylinek.

Drugim stanowiskiem *C. bidentata* był potok pomiędzy wsiami Ulucz i Borownica. Zatrzymaliśmy się przy moście. Przed chwilą kroił deszcz, ale wreszcie rozjaśniło się i przy nasłonecznionej drodze Maciej GÓRKA został „królem polowania” – złowił dwa szklarniki – jednego obiektywem, drugiego w siatkę entomologiczną. Obejrzeliśmy je z dużym zainteresowaniem, bo znaczna część uczestników wycieczki widziała je po raz pierwszy. Ponadto spotkaliśmy samicę *Ophiogomphus cecilia* (FOURCR.) polującą w pasie drogi, a w samym potoku znaleźliśmy kilka larw i wylinek *C. bidentata*.

Trzecie stanowisko to żwirownia koło wsi Dobre Cerkiewne w powiecie sanockim. Rozdzieliwszy się na kilka ekip i podekip, okrążyliśmy w sumie trzy zbiorniki, spotykając 19 gatunków ważek: *Platynemis pennipes* (PALL.), *Ischnura elegans* (VANDER L.), *Enallagma cyathigerum* (CHARP.), *Coenagrion puella* (L.), *Erythromma najas* (HANSEM.), *E. viridulum* (CHARP.), *Aeshna grandis* (L.), *Anax imperator* LEACH, *A. parthenope* (SÉL.), *Cordulia aenea* (L.), *Somatochlora metallica* (VANDER L.), *Epithea bimaculata* (CHARP.), *Libellula depressa* L., *Orthetrum albistylum* (SÉL.), *O. cancellatum* (L.), *Crocothemis erythraea*, *Sympetrum danae* (SULZ.), *S. sanguineum* (O.F. MÜLL.) i *Leucorrhinia albifrons*.

Po obiedzie pojechaliśmy do Dubiecka, gdzie byliśmy gośćmi kawiarni na zamku. Tu poznaliśmy rodzinę i przyjaciół Bogusława DARAŻA. Obejrzeliśmy zamek, poznaliśmy jego historię, przechadzaliśmy się po parku i zrobili zdjęcie grupowe pod olbrzymim dębem.

Fot. 1. Uczestnicy sympozjum. Od lewej stoją: Łukasz Lis, Alicja Misztka, nad nią Jacek Grzegorzak – menager hotelu i restauracji Zamek w Dubiecku, Joanna Szmuc, Edyta Buczyńska, Michał Górka, Jakub Szymański, Olga Antczak, wyżej Kamil Hupalo, Dorota Gusta, Grzegorz Tończyk, Marietta Szubert, Marta Michalak, nad nią Grzegorz Wierzbieniec, Joanna Siekierzyńska, Bogusław Daraż, Ewa Miłaczewska, nad nią Paweł Buczyński i Szymon Śniegula. Siedzą: Bogusław Jankowska, Wojtuś Górka, Jakub Liberski, Andrzej Kucharski, Juliusz Samoląg, Maria Gołab, Anna Rychła, Piotr Mikołajczuk. W pozycji horyzontalnej: Rafał Bernard. Brak Wiacesława Michalczyka (fot. Elżbieta Daraż).

Phot. 1. Participants of the symposium. From left standing: Łukasz Lis, Alicja Misztka, above she Jacek Grzegorzak – the manager of the hotel and restaurant Castle in Dubiecko, Joanna Szmuc, Edyta Buczyńska, Michał Górka, Jakub Szymański, Olga Antczak, above she Kamil Hupalo, Dorota Gusta, Grzegorz Tończyk, Marietta Szubert, Marta Michalak, above she Grzegorz Wierzbieniec, Joanna Siekierzyńska, Bogusław Daraż, Ewa Miłaczewska, above she Paweł Buczyński and Szymon Śniegula. Sitting: Bogusław Jankowska, Wojtuś Górka, Jakub Liberski, Andrzej Kucharski, Juliusz Samoląg, Maria Gołab, Anna Rychła, Piotr Mikołajczuk. In horizontal position: Rafał Bernard. Lack of Wiacesław Michalczyk (photo by Elżbieta Daraż).

Następnie poszliśmy do Muzeum Skamieniałości i Mineralów należącego do znanego pasjonata Roberta SZYBIAKA. Tam oglądaliśmy między innymi kości i zęby mamutów i inne skamieniałości, wśród których najciekawszy był *Jamna szybiaki* (BOCHEŃSKI et al.) – ptak z rzędu wróblowych odkryty w 2003 r. przez właściciela muzeum. Dobrze zachowane szczątki tego gatunku napotkano w odsłonięciu łupków menilitowych we wsi Jamna Dolna koło Ustrzyk Dolnych. Nazwa nadana została od miejsca odkrycia i nazwiska odkrywcy. Skamieniałość datowana na wczesny oligocen (ok. 30 mln lat temu). Jamna to najlepiej zachowane na świecie znalezisko przedstawiciela tej grupy ptaków. Oprócz tego mogliśmy zobaczyć skamieniałe ważki (Zygoptera bliżej jeszcze nieoznaczone) datowane na oligocen, odkryte na Pogórzu Przemyskim.

Ostatnim punktem naszego przebogatego programu była cerkiew. Nie jest ona czynną świątynią i zamieniona została na galerię. W tej chwili jest w niej wystawa pięknych zdjęć naszego Kolegi Bogusława DARAŻA z jego dwóch wypraw do Afryki, pierwszej do Zambii, Botswany i Zimbabwe oraz drugiej, którą odbył wspólnie z Rafałem BERNARDEM do Zambii.

Wieczór spędziliśmy w ośrodku „Nadzieja” przy grillu i długich, przyjacielskich pogawędkach. Bardzo dziękujemy Bogusiowi DARAŻOWI za wspaniałą organizację, przygotowanie niesłychanie bogatego programu. To niestety już koniec naszego spotkania, w niedzielę rano, po śniadaniu, żegnamy się znowu na rok.